

Гаврилова О.О.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Університету державної фіскальної служби України
ORCID: 0000-0002-1455-7294

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ У СФЕРІ ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВОГО ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ ВІД НЕЩАСНОГО ВИПАДКУ НА ВИРОБНИЦТВІ ТА ПРОФЕСІЙНОГО ЗАХВОРЮВАННЯ

INTERNATIONAL STANDARDS IN THE FIELD OF COMPULSORY STATE SOCIAL INSURANCE AGAINST INDUSTRIAL ACCIDENT AND OCCUPATIONAL DISEASE

У статті визначається система нормативно-правового забезпечення соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, яку запропоновано поділити за відповідними рівнями на: міжнародний (конвенції, рекомендації, угоди), національний (закони, підзаконні нормативно-правові акти), регіональний (регіональні угоди між місцевими органами державної влади, роботодавцями і працівниками), локальний (колективний договір). Автором зауважено, що важливе місце в системі нормативно-правового забезпечення соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання займають міжнародні стандартами, які є тими «орієнтирами» здійснення соціальної політики в Україні, в тому числі й у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання. Запропоновано на міжнародному рівні виділяти загальні (універсальні) міжнародні акти, які діють у різних сферах суспільних відносин, у тому числі і у сфері соціального страхування, спеціальні міжнародні стандарти, які розповсюджуються виключно на сферу соціального страхування. Особливу увагу приділено характеристиці конвенцій Міжнародної організації праці в досліджуваній сфері.

Автором акцентовано увагу на тому, що загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання має комплексний характер, що зумовлює особливість нормативного його забезпечення, яка полягає в розгалуженості системи нормативно-правових актів, що регулюють питання соціального страхування в зазначеній сфері, в тому числі це стосується й системи конвенцій МОП, до яких належать конвенції у сфері охорони, безпеки і гігієни праці, охорони здоров'я, профілактики нещасних випадків, щодо професійної реабілітації працівників тощо. У статті також зазначено на необхідності здійснити ратифікацію нератифікованих конвенцій МОП, які визначають засадничі принципи соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, що позитивним чином вплине на сучасний стан нормативно-правового забезпечення соціального страхування.

Ключові слова: соціальне страхування, нещасний випадок на виробництві, професійне захворювання, соціальна допомога, міжнародні стандарти, конвенція, Міжнародна організація праці.

The article defines the system of normative legal support of social insurance against industrial accident and occupational disease, which is proposed to be divided into the following levels into: international (conventions, recommendations, agreements), national (laws, regulations), regional (regional) agreements between local authorities, employers and employees), local (collective agreement). The author points out that international standards, which are the "benchmarks" of social policy implementation in Ukraine, including in the field of obligatory state social insurance, occupy an important place in the system of legal and social security for industrial accident and occupational disease. from an industrial accident and an occupational disease. It is proposed at the international level to distinguish general (universal) international acts that operate in different spheres of public relations, including in the field of social insurance, special international standards that apply exclusively to the field of social insurance. Particular attention is paid to the characteristics of the conventions of the International Labor Organization in the field of research.

The author emphasizes that compulsory state social insurance against industrial accidents and occupational diseases has a complex nature, which determines the peculiarity of its normative provision, which is the branching of the system of legal acts regulating social insurance issues in the specified field. , including the ILO system of conventions, which include conventions in the fields of occupational health, safety and health, health, accident prevention, one vocational rehabilitation workers. The article also states the need to ratify the

non-ratified ILO Conventions, which set out the basic principles of social insurance against industrial accident and occupational disease, which will have a positive impact on the current state of social security regulatory support.

Key words: *social insurance, occupational accident, occupational disease, social assistance, international standards, convention, International Labor Organization.*

Постановка проблеми. Незадовільний стан охорони праці, проблеми, які виникають у системі управління охороною праці, впливають на безпеку виробництва, що, у свою чергу, призводить до загрози чи завдання шкоди здоров'ю і життю працівника. У разі настання таких негативних наслідків працівник має право на відшкодування завданої шкоди, що здійснюється в рамках загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності. Слід відзначити, що правову основу даного виду державного соціального страхування становить розгалужена система нормативно-правових актів (законів, підзаконних нормативно-правових актів, міжнародно-правових норм та двосторонніх договорів із зарубіжними країнами), якій притаманний комплексний характер, що полягає у взаємодії нормативно-правових актів зазначеної системи з актами інших галузей законодавства: трудовим, фінансовим, цивільним, сімейним тощо.

Аналіз дослідження даної проблеми. Теоретичні та практичні проблеми загальнообов'язкового соціального страхування розглядали у своїх роботах такі вчені, як: В.М. Андріїв, Н.Б. Болотіна, В.С. Венедіктов, І.О. Гуменюк, В.В. Жернаков, Ю.Ю. Івчук, М.І. Іншин, В.Л. Костюк, В.В. Лазор, Л.І. Лазор, О.Є. Мачульська, О.В. Москаленко, П.Д. Пилипенко, С.М. Прилипко, В.І. Прокопенко, В.Г. Ротань, І.М. Сирота, Б.І. Сташків, С.М. Сивак, О.В. Тищенко, Н.М. Хуторян, Г.І. Чанишева, О.Г. Чутчева, І.І. Шамшина, В.І. Щербина, О.М. Ярошенко та ін. Проте питання щодо міжнародних стандартів у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання потребують детального дослідження, що і зумовлює актуальність нашої статті.

Мета статті полягає в дослідженні системи міжнародних стандартів у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання.

Виклад основного матеріалу. Необхідно зауважити, що стан правового забезпечення загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасних випадків на виробництві можна дослідити лише в системному зв'язку його елементів, тобто тих складових частин, які становлять відповідну систему, а саме нормативно-правових актів різного рівня. Так, акцентуємо увагу, що соціальному страхуванню від

нешасних випадків на виробництві притаманний комплексний характер, а саме: воно реалізується і забезпечується на основі норм, які регулюють різні суспільні відносини в таких сферах як, наприклад, охорона праці, охорона здоров'я та ін., тобто прослідковується галузева приналежність, а саме: можна за основу класифікації нормативно-правових актів, які регулюють порядок здійснення соціального страхування від нещасних випадків на виробництві і встановлюють гарантії його реалізації, використовувати галузевий критерій. Проте, на нашу думку, такий підхід до вивчення стану правового забезпечення соціального страхування від нещасних випадків на виробництві є дещо нерациональним, тому пропонуємо в основу нашого дослідження покласти ієрархічний підхід.

А отже, система нормативно-правового забезпечення соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання поділяється за відповідними рівнями на: міжнародний (конвенції, рекомендації, угоди), національний (закони, підзаконні нормативно-правові акти), регіональний (регіональні угоди між місцевими органами державної влади, роботодавцями і працівниками), локальний (колективний договір).

Важливе місце в системі нормативно-правового забезпечення соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання займають міжнародні стандартами, які є тими «орієнтирами» здійснення соціальної політики в Україні, в тому числі й у досліджуваній сфері. У свою чергу, на міжнародному рівні слід виділяти загальні (універсальні) міжнародні акти, які діють у різних сферах суспільних відносин, у тому числі і у сфері соціального забезпечення та визначають право на соціальний захист – це Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 [5], Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16.12.1966 [14], Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 [11]; спеціальні міжнародні стандарти, які розповсюджуються виключно на сферу соціального забезпечення, до них слід віднести: Європейську конвенцію про соціальну та медичну допомогу та Протокол до неї від 11.12.1953 № 14 [1], Європейську конвенцію про соціальне забезпечення від 14.12.1972 № 78 [2], Європейську соціальну хартію (переглянута) від 03.05.1996 № 163 [3], яка визначає право особи на соціальне забезпечення, право на соціальну та медичну допомогу, право на безпечні та здорові умови праці, Європейський кодекс

соціального забезпечення від 16.04.1964 № 48, положення якого містять норми щодо надання різного роду соціальних допомог, у тому числі і у сфері соціального страхування від нещасних випадків на виробництві. Так, частиною VI Кодексу «Допомоги в разі виробничої травми» передбачено обставини, за яких надається допомога, до них віднесено: а) хворобливий стан; б) непрацездатність, що є наслідком такого стану і передбачає припинення отримання заробітку, як це визначено національним законодавством або правилами; с) повну або часткову втрату спроможності отримувати заробіток, який перевищує визначений рівень і який, ймовірно, буде постійним, чи відповідну втрату фізичних здібностей; d) втрату вдовою чи дитиною підтримки внаслідок смерті годувальника; у випадку вдови право на допомогу може зумовлюватися, відповідно до національного законодавства чи правил, її неспроможністю забезпечувати себе самостійно [4]. Також відповідний Кодекс передбачає форму виплати відповідної допомоги, порядок її обчислення та надання тощо.

Одне з основних місць у системі міжнародно-правових актів у сфері соціального забезпечення займають конвенції і рекомендації МОП, серед яких, у свою чергу, необхідно також виділяти загальні і спеціальні, що містять безпосередньо ті норми, які визначають зміст і сутність загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання. Так, слушно вважаємо думку І.І. Шамоної про те, що значення конвенцій і рекомендацій МОП у правовому регулюванні соціального забезпечення в міжнародному та внутрішньодержавному масштабі можна оцінювати з різних сторін. По-перше, в них містяться соціальні стандарти, рівню яких повинні в ідеалі відповідати законодавства всіх країн. По-друге, конвенції та рекомендації МОП сприяють уніфікації (інтернаціоналізації) законодавства про соціальне забезпечення [16, с. 94].

До першої групи слід віднести: Конвенцію про основні цілі та норми соціальної політики від 22.06.1962 № 117 [12], Конвенцію про мінімальні норми соціального забезпечення від 28.06.1952 № 102, Конвенцію про встановлення міжнародної системи збереження прав у галузі соціального забезпечення від 21.06.1982 № 157, Конвенцію про професійну реабілітацію та зайнятість інвалідів від 20.06.1983 № 159 та ін.

До другої групи слід віднести Конвенцію про відшкодування шкоди в разі нещасних випадків на роботі в сільському господарстві від 25.10.1921 № 12 (ратифікована), де ст. 1 визначено, що кожний член Міжнародної організації праці, який ратифікує цю Конвенцію, зобов'язується поширити на всіх осіб, які отримують заробітну плату в сільському господарстві, закони і постанови, що передбачають

компенсацію працівникам за каліцтво внаслідок нещасного випадку, який стався через його роботу за наймом або під час неї [9]; Конвенцію про рівноправність громадян країни та іноземців у галузі відшкодування працівникам під час нещасних випадків від 05.06.1925 № 19 (ратифікована) [13], яка проголошує принцип рівності прав громадян будь-якої іншої держави – учасника Конвенції на відшкодування потерпілим від нещасних випадків на виробництві або їхнім утриманцям із громадянами країни, на території якої стався нещасний випадок.

У Конвенції про відшкодування працівникам шкоди в разі нещасних випадків на виробництві від 10.06.1925 № 17 (ратифікована) передбачено гарантії отримання застрахованими особами страхових виплат у разі настання трудового каліцтва. Так, відповідно до ст.ст. 5, 7 Конвенції відшкодування під час нещасних випадків, що спричинили постійну непрацездатність або смерть, виплачується потерпілим особам або їхнім утриманцям у формі періодичних виплат за умови, що воно може бути виплачене цілком або частково у формі одноразової допомоги, якщо компетентним властям будуть надані гарантії розумного її використання. У тих випадках, коли непрацездатність у результаті нещасного випадку має такий характер, що потерпіла особа потребує постійної допомоги іншої особи, надається додаткове відшкодування [8]. Також Конвенція передбачає право потерпілих від нещасних випадків на виробництві на отримання медичної, хірургічної, медикаментозної допомоги, отримання і поновлення протезних та ортопедичних засобів.

Конвенція про відшкодування працівникам під час професійних захворювань від 10.06.1925 № 18 (ратифікована) передбачає, що кожний член Міжнародної організації праці, який ратифікує цю Конвенцію, зобов'язується забезпечити особам, які стали непрацездатним внаслідок професійних захворювань, або, в разі їхньої смерті від таких захворювань, особам, які знаходились на їхньому утриманні, відшкодування, що ґрунтується на загальних принципах національного законодавства в галузі відшкодування під час нещасних випадків на виробництві [6]. У змісті даної Конвенції міститься таблиця переліку захворювань і токсичних речовин, а також відповідних видів діяльності та галузей промисловості, під час виконання робіт яких особа (працівник) може отримати професійне захворювання. Проте даний перелік значно менший, ніж у переглянутої Конвенції про відшкодування працівникам у разі професійних захворювань від 23.06.1934 № 42 (не ратифікована) [7]. У положеннях Конвенції міститься таблиця переліку професійних захворювань і токсичних речовин (отруєння свинцем, ртуттю, фосфором, миш'яком, або їхніми отруйними сполуками, та ін.), які уражають організм працівника під час виконання ним відповідних видів робіт чи процесів, а також праці в різних галузях

промисловості, які є небезпечними. До таких відносяться виробництво свинцевих сполук, виготовлення та використання емалі, що містить свинець, виробництво трутних сполук, виробництво гримучортутних капсулів тощо. У Конвенції 1925 року відсутні такі професійні захворювання, як силікоз, отруєння фосфором, отруєння миш'яком, отруєння бензолом, отруєння галогенопохідними вуглецю жирного ряду; патологічні прояви внаслідок впливу: а) радіо та інших радіоактивних речовин; б) рентгенівських променів; первісне епітеліальне ракове захворювання шкіри.

Конвенції містять відповідні положення, які є тими засадничими принципами та стандартами, яким повинно відповідати національне законодавство. Тому більш деталізований варіант переліку захворювань, які відносяться до професійних, передбачений у Постанові Кабінету Міністрів України від 08.11.2000 № 1662 «Про затвердження переліку професійних захворювань» [15]. У даному нормативно-правовому документі професійні захворювання поділяються на відповідні види в залежності від характеру (природи) фактору, що спричинив те чи інше професійне захворювання.

Конвенція про допомоги у випадках виробничого травматизму від 08.07.1964 № 121 (не ратифікована) [10] визначає випадки, які є результатом виробничого травматизму, передбачає види допомог у разі виробничого травматизму та порядок і умови їх надання. У зв'язку з тим, що відповідна Конвенція не ратифікована Україною, доцільним було б здійснити її ратифікацію.

До рекомендацій МОП у сфері соціального страхування від нещасного випадку на виробництві належать: Рекомендація щодо рівноправності громадян країни та іноземців у галузі відшкодування працівникам шкоди в разі нещасних випадків, Рекомендація щодо запобігання нещасним випадкам на виробництві, Рекомендація щодо допомог у випадках виробничого травматизму, Рекомендація щодо запобігання виробничим нещасним випадкам серед моряків тощо.

У зв'язку з тим, що загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві має комплексний характер, то, як зазначалося нами вище, відповідний характер притаманний і системі нормативно-правового забезпечення, до якого також слід віднести конвенції МОП у сфері охорони, безпеки і гігієни праці, охорони здоров'я, профілактики нещасних випадків, щодо професійної реабілітації працівників тощо, а саме: Конвенцію про основи, що сприяють безпеці та гігієні праці від 15.06.2006 № 187, Конвенцію про безпеку та гігієну праці в сільському господарстві від 21.06.2001 № 184, Конвенцію про безпеку та гігієну праці на шахтах від 22.06.1995 № 176, Конвенцію про безпеку в застосуванні хімічних речовин на виробництві від 25.06.1990 № 170, Конвенцію про охорону праці при використанні

азбесту від 24.06.1986 № 162, Конвенцію про техніку безпеки та гігієну праці на портових роботах від 25.06.1979 № 152, Конвенцію про захист працівників від професійного ризику, спричиненого забрудненням повітря, шумом та вібрацією на робочих місцях від 20.06.1977 № 148, Конвенцію про запобігання виробничим нещасним випадкам серед моряків від 30.10.1970 № 134 тощо.

До міждержавних двосторонніх угод і договорів у сфері соціального забезпечення в тому числі і соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійного захворювання слід віднести: Угоду між Україною та Естонською Республікою у сфері соціального забезпечення від 05.10.2010 р., Угоду між Україною та Республікою Польща про соціальне забезпечення від 18.05.2012 р., Угоду між Україною і Королівством Іспанія про соціальне забезпечення громадян від 07.10.1996 р., Договір між Україною і Латвійською Республікою про співробітництво в галузі соціального забезпечення від 26.02.1998 р., Договір між Україною та Литовською Республікою про соціальне забезпечення від 23.04.2001 р., Договір між Україною та Словацькою Республікою про соціальне забезпечення від 05.12.2000 р., Договір між Україною та Чеською Республікою про соціальне забезпечення від 04.07.2001 р. та ін.

До багатосторонніх міждержавних угод належать: Угода про взаємне визнання прав на відшкодування шкоди заподіяної працівникам каліцтвом, професійним захворюванням або іншим ушкодженням здоров'я, пов'язаними з виконанням ними трудових обов'язків від 09.09.1994 р., Угода про порядок розслідування нещасних випадків на виробництві, що сталися із працівниками під час перебування їх поза державою проживання від 09.12.1994 р., учасниками яких є Азербайджанська Республіка, Республіка Білорусь, Республіка Вірменія, Грузія, Республіка Казахстан, Киргизька Республіка, Республіка Молдова, Російська Федерація, Республіка Таджикистан, Туркменістан, Республіка Узбекистан, Україна.

Висновки. Таким чином, міжнародно-правове забезпечення загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання має важливе значення для національного законодавства України, оскільки містить найголовніші міжнародні стандарти у сфері соціального страхування. З урахуванням вищевикладеного необхідно зазначити, що сьогодні у зв'язку зі зміною пріоритетів у сфері соціального страхування від нещасних випадків на виробництві необхідним є: здійснення ратифікації Конвенції МОП про допомоги у випадках виробничого травматизму від 8 липня 1964 р. № 121; впровадження міжнародних соціальних стандартів у національне законодавство у сфері соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання.

Список використаних джерел:

1. Європейська конвенція про соціальну та медичну допомогу та Протокол до неї: Міжнародний документ Ради Європи від 11.12.1953 № ETS 14. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_649.
2. Європейська конвенція про соціальне забезпечення від 14.12.1972 № 78. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_581.
3. Європейська соціальна хартія (переглянута) від 03.05.1996 № 163. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062.
4. Європейський кодекс соціального забезпечення: Міжнародний документ Ради Європи від 16.04.1964 № ETS 48. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_329.
5. Загальна декларація прав людини: Міжнародний документ ООН від 10.12.1948. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
6. Конвенція про відшкодування працівникам під час професійних захворювань: Міжнародний документ МОП від 10.06.1925 № 18. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/993_112.
7. Конвенція про відшкодування працівникам у разі професійних захворювань (переглянута): Міжнародний документ МОП від 23.06.1934 № 42. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/993_311.
8. Конвенція про відшкодування працівникам шкоди у разі нещасних випадків на виробництві: Міжнародний документ МОП від 10.06.1925 № 17. URL: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1014.3488.0>.
9. Конвенція про відшкодування шкоди у разі нещасних випадків на роботі у сільському господарстві: Міжнародний документ МОП від 25.10.1921 № 12. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/993_310.
10. Конвенція про допомоги у випадках виробничого травматизму від 08.07.1964 № 121 (не ратифікована). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_306.
11. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Міжнародний документ Ради Європи від 04.11.1950. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
12. Конвенція про основні цілі та норми соціальної політики: Міжнародний документ МОП від 22.06.1962. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/993_016.
13. Конвенція про рівноправність громадян країни та іноземців у галузі відшкодування працівникам під час нещасних випадків: Міжнародний документ МОП від 05.06.1925 № 19. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/993_176.
14. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права: Міжнародний документ ООН від 16.12.1966. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_042.
15. Про затвердження переліку професійних захворювань : Постанова Кабінету Міністрів України від 08.11.2000 № 1662. *Офіційний вісник України*. 2000 р. № 45. С. 87. Ст. 1940.
16. Шамонова И.И. Конвенции и рекомендации МОТ как источники права социального обеспечения. *Вестник Омского университета*. 1997. Вып. 3. С. 94–95.